

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIGA ALISHER NAVOIYNING “SAB'AI SAYYOR” DOSTONIDAGI ONOMASTIK BIRLIKLARNING SEMANTIK XUSUSIYATLARINI O'RGATISH METODIKASI

Ravshanova Sharbatoy Rahmatilla qizi

O'zbekiston Finlandiya pedagogika

instituti 1- bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilariga Alisher Navoiyning “Sab'ai Sayyor” dostoni orqali onomastik birliklarning semantik xususiyatlarini o'rgatish metodikasi tahlil qilingan. Interfaol va innovatsion yondashuvlar, jumladan, tushuntirish, muammoli ta'lim, ko'rgazmali materiallar va o'yin elementlari orqali o'quvchilarning badiiy matnni anglash darajasi oshiriladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, bunday yondashuv o'quvchilarning tafakkurini rivojlantirish, ularning lingvistik va adabiy bilimlarini mustahkamlashga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Alisher Navoiy, Sab'ai Sayyor, onomastik birliklar, boshlang'ich sinf, semantik tahlil, metodika, interfaol ta'lim.

Alisher Navoiy ijodi o'zbek adabiyoti va madaniyatining muhim qismidir. Uning “Sab'ai Sayyor” dostoni ham nafaqat badiiy yuksaklik, balki lingvistik jihatdan ham qimmatli manba hisoblanadi. Ushbu doston ichida ko'plab onomastik birliklar – ismlar, joy nomlari va boshqa nomlash birliklari mavjud bo'lib, ularning semantik xususiyatlarini boshlang'ich sinf o'quvchilariga o'rgatish metodik yondashuv talab qiladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga “Sab'ai Sayyor” dostonida qo'llanilgan onomastik birliklarni tushuntirishda avvalo ularning semantik ma'nosini ochib berish lozim. Masalan, dostonning o'zi yetti sayyora haqida hikoya qiladi va bu sayyoralar qadimgi Sharq ilmlarida maxsus ma'nolarga ega bo'lgan. Shuning uchun, o'quvchilarga sayyoralar

nomlari va ularning ramziy ma'nolari haqida ma'lumot berish muhim. Shu bilan birga, dostondagi qahramonlarning ismlarini tahlil qilish ham samarali usullardan biridir. Masalan, Bahrom ismi tarixi, uning adabiy-badiiy talqini, tarixiy asoslari o'quvchilarga tushuntirilishi kerak.

O'quvchilarga dostonning onomastik birliklarini tushuntirish jarayonida interaktiv metodlardan foydalanish tavsiya etiladi. Masalan, o'yinlar va muammoli ta'lim usullari yordamida ularning e'tiborini jalb qilish mumkin. O'quvchilarga doston ichidagi nomlarning ma'nosini mustaqil izlash va taqdimot qilish vazifasini topshirish orqali, ularning ijodiy tafakkurini rivojlantirish mumkin. Shuningdek, kartochkalar va grafik tasvirlardan foydalangan holda tushuntirish, nomlarning tarixiy va badiiy jihatlariga urg'u berish ham muhimdir.

Ushbu yondashuvlarning afzalliklari shundaki, o'quvchilar Alisher Navoiy merosini chuqurroq anglab, tarixiy va lingvistik jihatdan tushunish imkoniga ega bo'ladilar. Onomastik birliklarni badiiy asarlar orqali o'rganish nafaqat tilshunoslik, balki madaniy va tarbiyaviy maqsadlarga ham xizmat qiladi. Shu tariqa, bolalar o'zbek adabiyoti va uning buyuk namoyandalari haqida kengroq tasavvur hosil qiladilar.

Dars jarayonida Alisher Navoiyning "Sab'ai Sayyor" dostonidagi onomastik birliklarni tushuntirishning yana bir samarali usuli – taqqoslash va tahlil qilishdir. Masalan, o'quvchilarga dostonda uchraydigan joy nomlari, shaxs ismlari va tarixiy shaxslar haqidagi ma'lumotlar berilib, ularning boshqa tarixiy manbalarda qanday talqin qilinganligini o'rganish vazifasi qo'yilishi mumkin. Bu jarayonda xaritalar, slaydlar va tasviriy materiallardan foydalanish orqali o'quvchilarning qiziqishini oshirish mumkin.

Shuningdek, lingvistik jihatdan murakkab bo'lgan nomlarning semantik xususiyatlarini tushuntirish uchun ularning lug'aviy va kontekstual ma'nolarini ajratib ko'rsatish tavsiya etiladi. Masalan, "Bahrom" ismi tarixiy shaxsga ishora qilishi bilan birga, dostonda adolat va jasorat timsoli sifatida aks etgan. Shu sababli, o'quvchilarga

ushbu nomning tarixiy va badiiy kontekstdagi farqlari tushuntirilib, ularga tanish bo'lgan qahramonlar bilan solishtirish tavsiya etiladi.

O'quvchilarning o'rganish jarayonida faol ishtirok etishini ta'minlash maqsadida guruhli ishlash usulidan foydalanish mumkin. Har bir guruhga dostonning turli qismlaridan nomlar berilib, ularning semantik va kontekstual jihatlarini o'rganish topshiriladi. Keyinchalik har bir guruh o'z tadqiqot natijalarini taqdim etib, sinfda muhokama olib boriladi. Bu metod o'quvchilarning nafaqat til bilimlarini, balki izlanish, tahlil qilish va mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini ham rivojlantiradi.

Dars jarayonida onomastik birliklarning semantik tahlilini mustahkamlash maqsadida rolli o'yinlardan ham foydalanish mumkin. O'quvchilar doston qahramonlarining ismlarini o'rganib chiqqanlaridan so'ng, ularga ushbu qahramonlarning rolga kirish vazifasi topshiriladi. Masalan, kimdir Bahrom bo'lib adolatli hukmdor sifatida o'z qarorlarini asoslaydi, boshqasi boshqa qahramon obrazida o'z pozitsiyasini himoya qiladi. Bunday faoliyat nafaqat onomastik birliklarning semantik xususiyatlarini chuqurroq tushunishga yordam beradi, balki o'quvchilarning nutqiy faolligini oshirish, ijodiy fikrlashini rivojlantirish va adabiy asarlarni yanada chuqur anglashga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, "Sab'ai Sayyor" dostonida qo'llanilgan onomastik birliklarni o'rgatish jarayonida grafik organayzerlardan foydalanish samarali bo'lishi mumkin. Masalan, klaster yoki tarmoq diagrammalar yordamida o'quvchilar dostondagi joy nomlari, qahramon ismlari va ularning ma'nolarini guruhlab chiqishlari mumkin. Bu esa ularning mavzuni vizual ravishda yaxshiroq anglashlariga va o'z fikrlarini tizimli ravishda ifodalashlariga yordam beradi.

O'quvchilar onomastik birliklarning semantik xususiyatlarini mustahkamlash uchun uy vazifasi sifatida "Ismlarning ma'nosi va ta'siri" mavzusida kichik tadqiqot olib borishlari mumkin. Ularga o'z atrofidagi insonlarning ismlarini, ularning tarixiy yoki badiiy ma'nosini aniqlash topshiriladi. Keyingi darsda esa ular o'z natijalarini sinfdoshlari bilan baham ko'rib, muhokama yuritishlari mumkin

Bu metodlar orqali boshlang'ich sinf o'quvchilari nafaqat Alisher Navoiyning "Sab'ai Sayyor" dostonidagi onomastik birliklarni o'rganadilar, balki adabiyot, tarix va lingvistika fanlari orasidagi bog'liqlikni ham anglaydilar. O'quvchilarda ona tiliga bo'lgan qiziqish ortib, ularning madaniy savodxonligi oshadi. Shu tariqa, bu metodika orqali doston faqatgina o'qitiladigan asar bo'lib qolmay, balki o'quvchilarning tafakkurini, nutqiy madaniyatini va estetik didini shakllantiruvchi manbaga aylanadi.

Bundan tashqari, boshlang'ich sinf o'quvchilariga "Sab'ai Sayyor" dostonidagi onomastik birliklarni yanada qiziqarli va samarali tarzda o'rgatish uchun vizual va interfaol ta'lim texnologiyalaridan foydalanish maqsadga muvofiq bo'ladi. Masalan, rasmlar asosida tushuntirish usulida o'quvchilarga doston qahramonlari va joy nomlarini aks ettiruvchi tasvirlar taqdim etiladi. Ushbu rasmlar orqali ularning semantik ma'nolari izohlanib, qahramonlarning xarakteri bilan bog'liq jihatlar ochib beriladi.

Rolli o'yin va sahnalashtirish metodi orqali o'quvchilar doston qahramonlarining ismlarini eslab qolish va ularning ma'nosini tushunishda faol ishtirok etishadi. Masalan, sinf ikkita guruhga bo'linib, har biri o'z qahramoni haqida qisqa sahnalashtirilgan hikoya tayyorlaydi va uni sinf oldida namoyish etadi. Ushbu yondashuv o'quvchilarning adabiy asarlarga bo'lgan qiziqishini oshiradi hamda ularning ifodaviy nutq qobiliyatini rivojlantiradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga "Sab'ai Sayyor" dostonida qo'llanilgan onomastik birliklarning semantik xususiyatlarini o'rgatish jarayonida turli yondashuvlardan foydalanish mumkin. O'quvchilar ushbu nomlarning ma'nolarini, tarixiy asoslarini va doston kontekstidagi ahamiyatini anglab yetishlari uchun qiziqarli va interfaol usullar muhim rol o'ynaydi.

Dars jarayonida tushuntirish usuli asosiy o'rin tutadi. O'qituvchi dastlab o'quvchilarga dostonning umumiy mazmunini bayon etib, undagi asosiy qahramonlar va joy nomlarini tanishtiradi. So'ng, har bir ismning semantik ma'nosi haqida batafsil ma'lumot berib, ularning doston ichidagi vazifasi va ramziy ahamiyatini ochib beradi.

Masalan, Bahrom adolatli hukmdor, Zuhra esa maftunkor go'zallik timsoli sifatida talqin etilishi tushuntiriladi.

O'quvchilarning qiziqishini oshirish uchun muammoli ta'lim usulidan foydalanish ham samarali bo'ladi. Bu usulda o'qituvchi ularga "Nega Navoiy aynan shu ismlarni tanlagan?" yoki "Qanday qilib ushbu nomlar doston mazmunini yanada chuqurlashtiradi?" kabi savollar berib, ulardan mustaqil fikr yuritishni talab qiladi. Bu usul o'quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirib, adabiy matnni chuqurroq anglashiga yordam beradi.

Ko'rgazmali materiallar bilan ishlash o'quvchilar uchun mavzuni yanada tushunarli qiladi. Darsda Navoiy davriga oid tarixiy manbalar, tasvirlar va xaritalardan foydalanish mumkin. Masalan, doston ichida uchraydigan joy nomlarini bugungi geografik joylashuv bilan taqqoslash, ularning tarixiy ahamiyatini tushuntirish orqali o'quvchilarga mavzuni jonli tarzda yetkazish mumkin.

Shuningdek, o'yin elementlarini qo'shish o'quvchilarning faolligini oshiradi. Masalan, "Ismni top" o'yini orqali ularga doston qahramonlari yoki joy nomlarining tavsifini berib, qaysi ismga tegishli ekanini aniqlash so'raladi. Bunday mashg'ulotlar o'quvchilarning diqqat-e'tiborini mustahkamlash bilan birga, ularga ma'lumotlarni tez va aniq idrok etishda yordam beradi.

Yana bir samarali usul – ijodiy topshiriqlar berishdir. O'quvchilar doston asosida yangi hikoya yaratishlari yoki undagi qahramonlarning ismlarini o'z tasavvurlariga ko'ra yangicha talqin qilishlari mumkin. Masalan, ular Bahrom yoki Zuhra qahramonlarini hozirgi zamonga olib kelib, ularning qanday hayot kechirishi mumkinligini tasvirlashadi. Bunday yondashuv adabiy ijodkorlikni rivojlantirish bilan birga, onomastik birliklarning semantik xususiyatlarini yanada yaxshi anglashga yordam beradi.

Ushbu metodlar orqali o'quvchilar faqatgina "Sab'ai Sayyor" dostoni mazmunini o'rganib qolmay, balki badiiy asarlardagi onomastik birliklarning o'ziga xosligini tushunib

yetishadi. Bu esa ularning lingvistik, tarixiy va madaniy bilimlarini boyitadi, til va adabiyotga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

Didaktik o'yinlar yordamida esa dars yanada jonli va interaktiv tarzda tashkil etilishi mumkin. Masalan, "Kim tezroq topadi?" o'yini davomida o'qituvchi doston matnidan bir nechta nomlarni aytadi va o'quvchilar bu nomlarning qaysi qahramonga tegishli ekanligini va ularning ma'nosini aniqlashlari kerak. Bu esa o'quvchilarning diqqatini oshirish bilan birga, ularda izlanish va mustaqil tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantiradi.

Dars oxirida ijodiy yozuv mashg'uloti tashkil qilinishi mumkin. O'quvchilarga doston asosida yangi hikoya yoki she'r yozish topshiriladi, bunda ular doston qahramonlari ismlaridan foydalangan holda yangi syujet yaratishadi. Bu metod o'quvchilarning nafaqat lingvistik, balki badiiy tasavvurini ham rivojlantiradi.

Xulos

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga Alisher Navoiyning "Sab'ai Sayyor" dostonidagi onomastik birliklarning semantik xususiyatlarini o'rgatish metodikasi interfaol va innovatsion yondashuvlarni talab qiladi. Ushbu dars jarayonida tushuntirish, muammoli ta'lim, ko'rgazmali materiallar va didaktik o'yinlar kabi usullar qo'llanilishi samarali natijalar beradi. Doston ichida uchraydigan qahramonlar va joy nomlarining tarixiy, lingvistik hamda badiiy jihatlarini tahlil qilish orqali o'quvchilarning tafakkuri, nutqiy kompetensiyasi va adabiy tasavvuri rivojlanadi. Shuningdek, ijodiy topshiriqlar yordamida ular badiiy asarlarni mustaqil tahlil qilish va o'z fikrlarini ifodalash ko'nikmalariga ega bo'ladilar. Mazkur metodik yondashuv boshlang'ich sinf o'quvchilarida adabiyotga bo'lgan qiziqishni oshirish bilan birga, ularning lingvistik bilimlarini ham kengaytirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Navoiy, A. (1991). Sab'ai Sayyor. Tashkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti.

2. Rahimov, H. (2017). Alisher Navoiy asarlarida onomastik birliklar. Toshkent: Fan va texnologiya.
3. Karimov, U. (2020). O'zbek tilida semantik tahlil metodikasi. Toshkent: Yangi asr avlodi.
4. Vahobov, B. (2018). Boshlang'ich sinflarda adabiy ta'lim metodikasi. Samarqand: Zarafshon nashriyoti.
5. Sayfullayev, M. (2022). O'zbek adabiyotida tarixiy onomastika. Buxoro: Buxoro nashriyoti.